

J.-M. Cauchies, ed., *A la cour de Bourgogne. Le duc, son entourage, son train* (Burgundica I; Turnhout: Brepols, 1998, x + 172 blz., ISBN 2 503 50650 X); M. Sommé, *Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne. Une femme au pouvoir au XVe siècle* (Histoire et civilisations; Ville-neuve d'Ascq (Nord): Presses universitaires du Septentrion, 1998, 575 blz., FF 190, ISBN 2 85939 549 0).

Johan Huizinga en Otto Cartellieri hebben met hun respectievelijke klassiekers over het hof van de Bourgondische hertogen uit het Franse koninklijke geslacht der Valois en vooral over de daar heersende waarden en cultuuruitingen, voor decennia de toon gezet in verband met studies over de Bourgondische hertogen en hun hof. Toch is nieuw onderzoek mogelijk en ook erg wenselijk. De mogelijke wegen die daarbij kunnen worden ingeslagen, worden in de hier aan de orde zijnde publicaties overvloedig aangewezen.

De eerste publicatie is een bundel van bijdragen die tussen 1988 en 1994 verschenen zijn in het jaarboek van het 'Centre européen d'études bourguignonnes'. Deze 'herdrukken' openen een nieuwe reeks 'Burgundica' bij uitgeverij Brepols die haar best doet een monopoliepositie te verwerven inzake publicaties over middeleeuwse geschiedenis. Uitgever en naar we mogen aannemen ook verantwoordelijke voor de selectie is de Belgische mediëvist Jean-Marie Cauchies, ook secretaris en spilfiguur van voornoemd 'Centre'. Alle tien geselecteerde bijdragen zijn in het Frans gesteld, wat ook de voertaal van het 'Centre' is. Engelse bijdragen zijn erg schaars in het tijdschrift. De bijdragen zijn in thematische hoofdstukjes gegroepeerd: het hof en de hof functies; de professionele groepen aan het hof; culturele invloeden; het hof in de brede samenleving. Elke selectie is per definitie bediscussieerbaar, zo is het verband tussen het hof en de diplomaten onder hertog Jan zonder Vrees (1404-1419), dat behandeld wordt in de bijdrage van Ch. de Borchgrave, niet erg duidelijk. Uiteraard resideerden de meesten onder hen bij tijd en wijle aan het hof, maar of ze als 'professionele groep' echt tot het hof te rekenen zijn, is een andere kwestie. Uit de bijdrage blijkt tenandere dat ze in verschillende overheidsinstellingen, raden, rechtbanken en dergelijke werden gerecruteerd. Een hofaanhorigheid in de zin van de omschrijving van het Bourgondische hof die W. Paravicini in de eerste bijdrage geeft, is niet steeds evident. Een groot gevaar bij een dergelijke heruitgave is dat de meeste bijdragen, die nu eens een erg beschouwend en algemeen karakter hebben (zoals die van F. Rapp over de rol van de universitair geschoolden in de uitbouw van de Bourgondische staat), dan weer erg analytisch zijn (bijvoorbeeld mevrouw M. Cheyns-Condé over de verwijzingen naar de Trojaanse materie in de bibliotheek van de hertogen, of Monique Sommé over de rituelen van geboorte en dood van een prinskind), ook gedateerd zijn. Sinds 1988 is heel wat nieuw onderzoek naar de periode en de thematiek verricht, mede door de stimulerende activiteiten van het 'Centre d'études bourguignonnes' zelf. Een aantal bijdragen (van Cauchies zelf, maar ook van Paravicini, Bousmar en De Borchgrave) wordt dan ook terecht gevolgd door een bibliografisch *addendum*, bij andere is dat verwonderlijk genoeg niet het geval. Waarom de, overigens erg leeswaardige, bijdrage van Graeme Small over het geïntendeerde publiek van de hofkronieker Georges Chastellain, niet vergezeld laten gaan van een verwijzing naar zijn ondertussen in druk verschenen doctoraat over dezelfde kroniekschrijver (Londen, 1997)? Dit is geen alleenstaand voorbeeld, al blijft het belang van de bundel groot: het jaarboek van het 'Centre d'études bourguignonnes' leidt een nogal discreet leven, door deze heruitgave wordt een gedegen selectie uit haar publicaties voorgesteld en alvast een brede waaier van onderzoeksmogelijkheden en mobiliseerbare bronnen gepresenteerd.

Dit laatste is zo mogelijk nog meer het geval met de tweede publicatie die hier aan de orde is. Het boek dat Monique Sommé (hoogleraar aan de Universiteit d'Artois in Atrecht) aan de Bourgondische hertogin Isabella van Portugal (1397-1471), derde echtgenote van hertog Filips de Goede heeft gewijd, is veel meer dan zomaar een biografie, zoals de titel zou kunnen laten ver-

moeden. Het is het belangrijkste eindproduct van een 'thèse d'état' waarop de auteur in 1995 in Rijsel (Lille) promoveerde en situeert het optreden van de vorstin in de brede context van de uitbouw van de Bourgondische staat, voornamelijk in de Nederlanden. Wanneer Isabella in 1430 in Sluis met Filips huwt, is ze reeds de dertig voorbij (een late datum voor een prinselijk huwelijk) en een door de wol geverfde vorstin. Ze heeft in haar geboorteland bij herhaling belangrijke verantwoordelijkheden waargenomen, heeft bestuurservaring en zal zich, het detail is niet onbelangrijk, in haar oorkonden steeds van de titel 'Ysabel, fille de roy de Portugal' bedienen, er daarna aan toevoegend dat ze 'par la grace de Dieu, duchesse de Bourgogne' is. Haar hele leven door zal ze een belangrijke Portugese kolonie aan het hof onderhouden en als een ware *power-broker* voor haar familie optreden. Isabella is de kleindochter van John of Gaunt en direct gelieerd met het Engelse koninklijke geslacht der Lancasters, waardoor ze vooral bij de Vlaamse onderdanen van haar gemaal, die traditioneel sterk anglofiel waren, op een natuurlijke sympathie kon rekenen. Ze heeft dan ook een uitgesproken politieke rol gespeeld in de consolidatie en representatie van de Bourgondische macht, op ogenblikken dat de hertog onder meer door de annexatie van de noordelijke gewesten Holland en Zeeland erg benomen was. Minder evident daarbij is dat Isabella zich ook tot een geëngageerd en competent bestuurder heeft ontwikkeld, zoals Sommé bewijst met een erg gedegen analyse van het beheer van het eigen domein en van het hotel van de hertogin (dat bij de aanvang van de voeden monden telde, op het hoogtepunt in 1445 waren dat er reeds 480). De rijkdom van de Bourgondische centrale rekeningen wordt daarbij ten volle benut, waardoor het boek veel meer dan louter een biografie is geworden. Via de indices kan de geïnteresseerde lezer een flinke doorsnede van de Bourgondische leidende kringen tijdens de cruciale en lange regering van Filips de Goede (1419-1468) op het spoor komen. Dit moeizame speurwerk in een onoverzichtelijke berg rekeningen, correspondenties en losse oorkonden en kwitanties heeft een geslaagd staal van sociale geschiedenis opgeleverd. Dit is niet langer het epaterende hof à la Huizinga, maar een doorkijk op de leidende kringen van een groeiend staatsapparaat in volle groeicrisis. Dat het boek toch ook iets van de klassieke biografie heeft behouden, blijkt dan weer uit de overtuigende inschatting van het huwelijksleven van Isabella en Filips (de man met 33 gekende maîtresses en 26 erkende bastaarden; van beide groepen heeft Isabella er trouwens meerdere in haar directe omgeving opgenomen). Hertog en hertogin, zo heeft Sommé op basis van de itineraria becijferd, brachten zowat 55% van hun tijd samen door, wat niet slecht is. Hun relatie was wellicht nooit passioneel, maar Sommé brengt overtuigende argumenten aan om ze als 'une longue amitié' te kunnen karakteriseren. Veel nauwer was de relatie tussen Isabella en haar zoon, erfopvolger Karel van Charolais. De latere hertog Karel de Stoute had een erg sterke moederbinding, dank zij dit werk kan deze veel preciezer worden ingeschat, dan dit doorgaans het geval is in de psychoanalytische benaderingen die de laatste grote Bourgondische hertog niet bespaard zijn gebleven. Ook de hoofdstukken over de laatste fase in het leven van de vorstin, die zich in 1457 uit het actieve politieke leven heeft teruggetrokken in haar Vlaamse residentie van La Motte-au-Bois (nabij Cassel) en zich aldaar hoofdzakelijk nog met religieuze en caritatieve aangelegenheden zal inlaten, schetsen een profiel van religiositeit dat een groot inlevingsvermogen verraad. Een 'thèse d'état' is doorgaans exhaustief, dit is ook hier het geval. Zowat alle belangrijke literatuur, inclusief die in het Nederlands, is doorgenomen. Dat daarbij hier en daar een plaats- of persoonsnaam niet correct is gespeld neemt men er graag bij. Het weegt in geen enkel geval op tegen het vele waardevols dat dit boek toevoegt aan onze kennis over de Bourgondische periode.

Ph. Godding, *Le Conseil de Brabant sous le règne de Philippe le Bon (1430-1467)* (Mémoire de la Classe des lettres. Collection in-8°, 3e série XIX; Brussel: Académie royale de Belgique, 1999, 610 blz., BF 2.000, ISBN 2 8031 0162 9).

De uitputtende studie van Ph. Godding over de Raad van Brabant tijdens de regering van Filips de Goede (1430-1467) vult een grote leemte in het onderzoek naar de ontwikkeling van de rechtspraak en staatsvorming in de late Middeleeuwen. Eerdere studies over Brabant, zoals die van P. Avonds en A. Uyttebrouck, besteedden vooral aandacht aan politieke en bestuurlijke ontwikkelingen. De enige belangrijke publicatie over de Raad van Brabant tot nu toe was het werk van A. Gaillard, dat reeds in 1898 verscheen in drie kloeke banden. Maar deze auteur wijdde slechts enkele tientallen pagina's aan het ontstaan van de Raad van Brabant en de organisatie ervan ten tijde van hertog Filips de Goede van Bourgondië. Bovendien keek hij alleen naar normatieve bronnen. Godding daarentegen heeft alle overgeleverde bronnen van de Raad van Brabant geanalyseerd. Zijn boek geeft aldus een getrouw en volledig beeld van de juridische activiteiten van deze instelling.

Bij de bestudering van justitieraden in de late Middeleeuwen ging de aandacht van rechtshistorici lang uit naar wetgeving of naar de receptie van het Romeinse recht, en niet naar de jurisprudentie. Pas in de jaren zestig is voor het eerst ook gebruik gemaakt van bronnen uit de dagelijkse procespraktijk, zoals registers van vonnissen of procesdossiers. Zo ontstond na de oprichting van de werkgroep Grote Raad van Mechelen in 1959 door professor J. Th. de Smidt een stroom publicaties over de Grote Raad in de vijftiende en zestiende eeuw. De grote doorbraak van het onderzoek naar de gewestelijke hoven van justitie in het Bourgondisch-Habsburgse tijdperk op basis van archivalische bronnen is pas aan het einde van de jaren tachtig gekomen. Toen zijn de artikels van Ph. Godding over de Raad van Brabant en van J. Monballyu over de Raad van Vlaanderen verschenen.

Het boek van Godding valt in vier delen uiteen. In het eerste deel behandelt hij het ontstaan van de Raad van Brabant tot het aantreden van Filips de Goede als hertog van Brabant. De auteur begint in de twaalfde en dertiende eeuw, toen de hertog nog zelf met zijn curia (of raad) recht sprak. Langzamerhand ontstond een vaste kern van raadsheren die de hertog vertegenwoordigde en die recht sprak in zijn naam. Hoewel het takenpakket van deze raadsheren en van lokale officieren zich snel uitbreidde, bestond de hertogelijke rechtspraak tot het einde van de veertiende eeuw vooral uit arbitrage. De periode 1404-1430 wordt gekenmerkt door belangrijke institutionele veranderingen, zoals de oprichting van de Brabantse Rekenkamer in Brussel en de aanstelling van een kanselier.

Het tweede deel betreft de organisatie van de Raad van Brabant ten tijde van Filips de Goede. Alle functionarissen komen in dit deel voor het voetlicht: de kanselier, de raadsheren, de secretarissen, de procureurs van partijen en advocaten, en alle overige personeelsleden. Het bijzondere van de Brabantse situatie is dat de Staten zich succesvol hebben verzet tegen de officiële aanstelling van een procureur-generaal, terwijl deze in Vlaanderen en Holland/Zeeland al sinds respectievelijk 1409 en 1434 regelmatig optrad. Verder bespreekt Godding de materiële overlevering van de bronnen, de veranderingen in de registratie bij de Raad en het belang van het 'lantrecht' in de toepassing van het recht. Kortom, Godding is zich zeer goed bewust van de representativiteit en statistische mogelijkheden van zijn bronnen.

Het derde deel is een imposante uiteenzetting over de competentie van de Raad van Brabant in eerste, tweede of laatste aanleg: wie procederen er voor de Raad en waarover? De Brabantse situatie contrasteert opnieuw met de Hollandse of de Vlaamse, waar het hoger beroep bij de gewestelijke hoven al in de eerste helft van de vijftiende eeuw een hoge vlucht had genomen. Appèl of reformatie van een schepenvonnissen bij de Raad van Brabant kwam zelfs aan het einde van de regering van hertog Filips de Goede nog maar zelden voor.